

Tradiție în teologia și practica Ortodoxiei: normă și abateri

Prof. David GZGZIAN (Moscova)*

Rezumat:

Pe baza formulelor patristice clasice și a reflecțiilor teologilor ortodocși contemporani, lucrarea explorează fenomenul tradiției. Autorul acordă o atenție deosebită caracteristicilor care permit discernământul între Tradiția autentică și distorsionările acesteia, sau „gemenii întunecați”. Acest set de probleme este de o importanță capitală, datorită faptului că nu există criterii rigide, formal definite pentru a identifica Tradiția creștină autentică. Predicatul „posesiei” nu este aplicabil aici: orice credincios creștin (precum și orice comunitate creștină) este pus în situația de a face eforturi spirituale și creatoare continue pentru a rămâne în adevărata Tradiție și de a confirma, de-a lungul vieții, fidelitatea față de aceasta.

Cuvinte-cheie:

Tradiție, Revelație, cunoașterea lui Dumnezeu, Biserică, identitate creștină, eshatologie, Sfântul Vasile cel Mare, Nikolai Lossky, Søren Kierkegaard

De obicei, specificul tradiției și mentalității ortodoxe se exprimă prin formula: aceasta este Biserica Tradiției. Adeseori, formula în cauză capătă dezvoltare prin afirmațiile că anume această idee reflectă în modul cel mai adecvat esența succesiunii apostolice. Totodată, destul de des, la acest punct discuțiile se termină, ca și cum tema Tradiției și succesiunii apostolice ar fi epuizată cu o astfel de constatare. Între timp, cel mai dificil ar fi de explicat cum Sfânta Tradiție este prezentă în viața Bisericii Ortodoxe, precum și semnificația Tradiției și căile

*David Gzgzian, profesor universitar, doctor în filologie, master în teologie. Șef al Catedrei de discipline teologice și liturgică, Institutul „Sf. Filaret”, profesor de etică creștină și teologie dogmatică. Membru al Adunării Intersobornicești a Bisericii Ortodoxe Ruse. Interese de cercetare: teologie dogmatică, eclesiologie, etică creștină, antropologie creștină.

Prof. David Gzgzian

identificării acesteia. Totuși, se pare că o astfel de deprindere (de a se limita cu formula sus-menționată) nu înseamnă doar neglijență, neatenție sau ignoranță. Cel mai probabil, aici ne confruntăm cu o problemă rar identificată, dar, totuși, prezentă în mod evident. Aș putea să o formulez sub formă de dilemă: Tradiția este ceva deja dat sau necesită un efort? Dacă este vorba de prima, discuția intră în albia deja cunoscută, când ne amintim diversele practici realizate în istoria Bisericii care reflectă sau chiar, în unele interpretări, formează Tradiția Bisericii. În aceste practici, cu referire la Sf. Vasile cel Mare, unii văd chiar întruchiparea principală a Tradiției Bisericii. În cadrul acestei interpretări, dificultățile de natură teologică apar numai atunci când trebuie stabilite formele și practicile de viață ale membrilor Bisericii în care Tradiția, poate, nu se manifestă, sau, cel puțin, prezența ei este problematică.

Aici s-ar putea reaminti că, potrivit și Sf. Vasile cel Mare, „*cele primite în taină*” se caracterizează nu numai și nu atât prin faptul că nu sunt explicite, ci, în primul rând, trăite ca un rod al lucrării Duhului Sfânt¹. Potrivit lui V. Lossky, „*aici linia orizontală a „tradițiilor” <...> se intersectează cu linia verticală a Tradiției, cu mesajul Duhului Sfânt*”². De asemenea, subliniem afirmația sa cum că Tradiția este o experiență deosebită de tăcere în care se trăiește lucrarea Sfântului Duh³. Această experiență de tăcere creează tensiunea comuniunii între membrii Bisericii în expresia ei cea mai intimă, care caracterizează creștinismul în esența sa. Este experiența prezenței lui Hristos cel Răstignit și Înviat în viața noastră, în mijlocul nostru, în chip nevăzut, dar real și sesizabil prin Duhul Sfânt. Evident, această trăire nu poate fi garantată („*Duhul suflă unde voiește*”), neîncadrându-se în niște forme gata făcute, nici în semne materiale. Cele din urmă sunt doar un mijloc de organizare a efortului nostru comun, permițându-ne să nădăjduim că adunarea noastră va fi recunoscută vrednică de această prezență.

Ca urmare, se poate vorbi și că Biserica Duhului Sfânt, de-a lungul existenței sale istorice, este capabilă să producă, selecteze și respingă forme de viață, moduri de organizare a propriilor eforturi. Biserica nu doar este capabilă să realizeze toate acestea, dar dispune și de criteriile respective de evaluare și orientare a pașilor ei viitoare. Deoarece „*Tradiția arată prin sine spiritul critic al Bisericii*”⁴.

Caracteristica Tradiției ca putere a Duhului și însușire carismatică a Bisericii ne îndeamnă să precizăm temeliile teologice ale unei astfel de înțelegeri a

¹ Sf. Vasile cel Mare, *De Spiritu Sancto*, 27, PG 32, col. 188-193.

² V. Lossky, *Tradition and Traditions // In the Image and Likeness of God*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1974, p. 147.

³ *Ibidem*, p. 524.

⁴ *Ibidem*, p. 531.

Tradiției și ale statutului ei ontologic, deoarece, inevitabil, vom avea de răspuns la întrebarea: ce permite Tradiției să fie atât de ziditoare și, în același timp, critico-selectivă.

Teologia Tradiției, orientată spre însăși viața Bisericii, în mod necesar încadrează Tradiția în sistemul relațiilor între temeliile care caracterizează taina întâlnirii și sinergiei lui Dumnezeu cu omul (și prin el, cu întreaga creație). În primul rând, aceasta este: a) Revelația inițiată de către Creator și numai de către El și b) cunoașterea de Dumnezeu ca răspuns la Revelație, mișcarea spre El. Împreună, acestea creează experiența mișcării în întâmpinarea Unuia spre celălalt, sinergia între Dumnezeu și om. Această experiență este absolut personală și intransmisibilă în sine. În terminologia lui Kierkegaard, o săritură în abis, care se transformă brusc într-un zbor în sus, nu este transmisibilă. În același timp, căutarea lui Dumnezeu este o stare de tensiune. Doar un duh veghetor și mobil este deschis spre primirea Revelației. Oare această mobilitate nu înseamnă potența mișcării spre Izvorul Revelației, adică spre Creator?

Astfel, Revelația Dumnezeiască evocă experiența personală în care duhul omenesc, zguduit de Revelație, îi răspunde cu o întrebare: Cine ești Tu, Cel ce mă face să Te ascult? De ce nu pot uita chemarea adresată mie? Fără răspunsuri este imposibil de confirmat experiența Revelației Dumnezeiești.

Experiența Revelației Dumnezeiești și cea a cunoașterii lui Dumnezeu presupun concordanță lăuntrică, adică confirmarea că Dumnezeu Care cheamă și Dumnezeu Care răspunde este Unul și Același. Această experiență nouă, cea de unitate a evenimentelor de revelație și cunoaștere, creează și o nouă experiență a armoniei lăuntrice în om. Acesta se recunoaște pe sine, cel de adineaori, în calitatea, necunoscută până atunci și inspiratoare, de făptură unită în existența ei cu Însuși Creator. Astfel, primim experiența primară de continuitate lăuntrică a persoanei umane, în care omul este același, dar și cu totul diferit, pentru că trăiește cu Dumnezeu.

Totodată, experiența aceasta, pur personală și intransmisibilă în mod direct, are doar un singur scop, care constă tocmai în mărturisirea despre ea. Dumnezeu este Creatorul nu al închiderii ermetice, ci al deschiderii. Acesta este un paradox fundamental al Revelației Dumnezeiești, care este absolut personală și concomitent orientată spre a fi mărturisită. Iar mărturisirea presupune percepția, mai ales orientată spre reproducere. Mărturisirea împlinită întotdeauna înseamnă aducerea roadelor. În consecință, roadele trebuie văzute anume ca un eveniment care are valoare ziditoare pentru viața omului. La rândul său, o astfel de identificare poate fi realizată doar cu vederea duhovnicească, cu ochiul curat care caută și este dispus să perceapă puterea ziditoare de viață. Iar puritatea ochiului depinde numai de puritatea cugetului și de căutările duhului omenesc. Fie duhul omenesc caută să

Prof. David Gzgzian

fie bineplăcut Duhului lui Dumnezeu ca El să îi îndrume vederea duhovnicească, fie nu. Alternativa, cu părere de rău, este una strictă.

Revelația, producând o schimbare fundamentală în viața și chipul omului, permite ca acest eveniment să fie vizibil și „citibil”. Cu alte cuvinte, Revelația poate provoca o zguduire similară după esență cu însăși Revelația. Dacă o altă persoană s-a dovedit în stare să trăiască această zguduire existențială a mea, înseamnă că și acest om este deschis spre o astfel de schimbare care poate genera o experiență comparabilă cu Revelația. Deși, în al doilea caz, avem de a face cu ceea ce este mijlocit prin experiența „citirii” sau a ceea ce se poate numi Scriptură în sensul cel mai original și lăuntric – ceea ce scrie Însuși Domnul pe tablele inimilor omenești ca un mesaj către oricine care Îl caută.

Dar această „scriere”, derivată din Revelație, ar trebui să trezească și un fel de întrebare, deja cunoscută nouă. Întrebarea care poate genera o nouă experiență de cunoaștere a lui Dumnezeu, Celui Care a zguduit întreaga fire omenească prin mesajul Său, pecetluit în chipul omului transfigurat prin Revelație. Astfel, la nivelul Scripturii și al experienței corespunzătoare, care se și numește Tradiție, apare necesitatea de concordanță de natură diferită. La această concordanță ar trebui să ajungă toți purtătorii acestei experiențe. Adică, diferența constă în faptul că Scriptura și Tradiția sunt moștenirea colectivă. Scriptura este adresată oricărui căutător de Dumnezeu. Tradiția este deschisă pentru oricine care trăiește prezența lui Dumnezeu. Tradiția, ca și Scriptura, nu este numai ceea ce lucrează în lăuntru inimii omului, dar e și accesibilă altor persoane.

Așadar, Scriptura și Tradiția în experiența primară sunt o experiență duhovnicească care poate fi acumulată, deoarece este comună și, s-ar putea adăuga, cea care adună. Anume din acest motiv, cu timpul apare necesitatea de a înregistra această experiență în formă de text.

Totodată, este mai dificil de a fixa Tradiția, aceasta fiind o experiență duhovnicească. Este mai dificil de a o transcrie în oricare formă empiric accesibilă de text. Deoarece, în sine, aceasta este experiența de cunoaștere nouă a celor deja anticipate. Iar descrierile, care mărturisesc despre această cunoaștere, nu pot fi unificate la fel de ușor, implicându-se o panoramă de mărturii care ar putea duce la trăirea unității mai profunde întru Duhul Sfânt a celor care trăiesc prin El. Chiar și atunci când este vorba de interpretarea textului Sfintei Scripturi, nu interpretarea ar trebui considerată Tradiție, ci acea paradigmă duhovnicească ascunsă care permite regăsirea unor sensuri adecvate. Acesta este Duhul pur care caută consimțământ și unitate, fiind, în același timp, mobil și cerând înmulțirea consimțământului.

Specificitatea Tradiției nu se epuizează numai prin dificultatea fixării acesteia. Trăsătura fundamentală a sa constă în faptul că Tradiția este o dimensiune crucială în care se concentrează experiența de a fi în unitate și sinergie între Dum-

Tradiție în teologia și practica Ortodoxiei: normă și abateri

nezeu și om, în același timp, verificându-se autenticitatea experienței în cauză. Tradiția este ca o confirmare finală a realității existenței divino-umane. Anume, Tradiția confirmă că eforturile noastre, prin care se umple și continuă experiența Scripturii de a împlini Revelația, sunt recunoscute și acceptate de către Dumnezeu. Această confirmare parvine de fiecare dată prin experiența în creștere a pătrunderii reciproce a lui Dumnezeu și om. Totodată, această experiență nu doar că este deschisă spre creșterea în continuare, ci, de asemenea, implică în mod necesar astfel de continuare. Tradiția existenței divino-umane nu poate să se oprească, nici să se epuizeze.

De reamintit, apropo, că Tradiția Bisericii este o dinamică pură, un flux viu care doar într-o măsură se cristalizează în niște forme, schimbătoare în istorie. Abateră se manifestă prin statismul, autosuficiența care dă naștere la orgoliul de posedare a adevărului⁵. Totodată, dinamismul Tradiției creștine nu înseamnă fluiditate pură. Sfânta Tradiție are un vector strict și lipsit de ambiguitate, îndreptând inima, plină de „îmbătărare cu trezvie” (Sf. Grigorie de Nyssa), spre Dumnezeu. Astfel, Sfânta Tradiție este așteptarea tensionată și pregătirea pentru prezența lui Dumnezeu, și, prin urmare, este pe deplin eshatologică.

În ceea ce privește cea mai semnificativă deosebire dintre Sfânta Tradiție și orice formă de tradiție etnoculturală (definită ca o totalitate de obiceiuri), aceasta constă în orientarea clară, teocentrismul și caracterul eshatologic al Sfintei Tradiții. Deci, aceasta nu înseamnă reproducerea unei ordini de existență, ci este viața autentică, adică creșterea care acumulează experiența comuniunii între Dumnezeu și noi. În această calitate de a avea caracterul eshatologic acumulator, Tradiția creștinismului se deosebește în mod semnificativ chiar de existența filosofic orientată. Cea din urmă, cu siguranță, creează un spațiu creativ pentru efort vital, însă îi lipsește puterea creștinismului de a acumula experiența autenticității de împreună-viețuire cu adevărul, nemaivorbind de mișcarea eshatologică spre această plinătate. Viața ni este revelată ca o cale, și paradoxul acesteia constă în faptul că este viața în plinătatea ei deja trăită, totodată, fiind absolut imposibil să posedăm această plinătate.

Astfel, pe lângă dinamism, trebuie să subliniem o altă însușire fundamentală a Sfintei Tradiții. Pentru poporul lui Dumnezeu, aceasta este forma supremă de creativitate, deoarece acumulează experiența de depășire a rigidității materiei întâi create, în favoarea activității pure și creatoare a duhului. În această continuitate

⁵ „Tradiția continuă mereu, astăzi nu mai puțin decât în trecut; trăim în tradiție și o creăm”. (S. Bulgakov, *Pravoslavie. Ocherki Ucheniia Pravoslavnoi Tserkvi* [The Orthodoxy: Essays on Teachings of the Eastern Orthodox Church], Moscow: Terra 1991, first published in Paris: YMCA-Press. p. 77). „Tradiția nu este ceva static, ci dinamic; se aprinde de la focul entuziasmului nostru” (*ibidem*, p. 89).

Prof. David Gzgzian

a rezidirii creatoare a întregii noastre împreună viețuiri, se zidește astfel unitatea între Creatorul și creatura Sa.

Firește, accentuarea dinamismului Sfintei Tradiții nu anulează tema raportării Tradiției și la practicile materializate, cu întrebările legitime: prin ce se asigură unitatea Duhului și a practicilor care variază considerabil; cum se stabilește corespunderea diverselor forme la acest Duh viu. Anume, în cadrul acestor corelații ne confruntăm cu lipsa vădită de claritate, ceea ce duce la o certitudine specific confesională, ortodoxă, cum că corespunderile menționate mai sus se realizează în mod automat. Ca urmare, aici există și riscul transformării Sfintei Tradiții într-un obicei (deprindere), ceea ce creează un teren teologic, ideologic și psihologic pentru fundamentalismul – automulțumirea, izvorâtă din presupusa posesie a adevărului și adeseori însoțită de opunerea agresivă la orice dinamică, mai ales la zidirea creativă. Dar trebuie recunoscut faptul că, dacă termenul „conservatorism” este și aplicabil pentru descrierea vieții Bisericii, este justificat numai în singurul sens – atunci când se referă la o experiență autentică a cunoașterii lui Dumnezeu și la temerea ca nimic de valoare să nu cumva fie eradicat din memoria duhovnicească. *Deus conservat omnia* – iată, este o singură interpretare acceptabilă a conservatorismului ortodox. Însă această interpretare implică incluzivitate maximă, deoarece Dumnezeu poate accepta ceea ce niciodată nu ne-ar veni în minte, fără un efort creativ, nouă, celor care, din păcate, mai suntem muritori. Să ne amintim că Domnul nu doar le face pe toate noi, ci de fiecare dată este imprevizibil în creativitatea Sa. Întregul Nou Testament este depășirea standardelor destul de evlavioase pentru care râvneau în mod deosebit fariseii. Oare aceștia nu se considerau deținători de Sfânta Tradiție, deși în realitate s-au dovedit a fi păzitori de unele datini neadevărate ale bătrânilor, fie reali, fie imaginați?

Condiția pentru continuitatea Revelației Dumnezeiești în unul și viul flux al Sfintei Tradiții este inima omului deschisă spre suflarea Duhului ipostatic, căutătoare de slujire, de împlinire a chemării Creatorului. Viața după inerție, prin prisma unor simboluri, ritualuri, obiceiuri locale întâmplătoare, creează cele mai favorabile condiții pentru triumful „datinii bătrânilor” asupra Revelației Dumnezeiești.

Oare nu în aceasta și constă principala ispită cu privire la Sfânta Tradiție – cea de a o închista într-o sursă sau autoritate formalizată. Aceasta nu este neapărat autoritatea instituțională. Devotamentul pentru „datinile bătrânilor” este și mai periculos, deoarece mimează în mod mult mai spectaculos dinamismul carismatic. Este greu de imaginat ca avertizarea Domnului Iisus pentru ucenicii Săi – „*feriți-vă de aluatul fariseilor*” – să-și piardă actualitatea. În Biserica cea care se adună și se înmulțește prin unicul duh al Revelației și al Cunoașterii lui Dumnezeu, manifestându-se în Sfânta Tradiție, vie și unificatoare, se cultivă și crește experiența

paradisiacă a concordanței în care este posibilă înflorirea diversității inepuizabile. De exemplu, într-o astfel de experiență a concordanței se poate trăi cu interpretări destul de diferite ale Sfintei Scripturi. Această imagine creează impresia că totul se ține pe stâlpi fixați în aer. Însă tocmai acesta este cel mai solid fundament al existenței autentice divino-umane, al creșterii „*la măsura plinirii vârstei lui Hristos*”, pentru că numai într-un astfel de mod dinamic și flexibil poate exista un singur spațiu al adevărului. Odată ce s-ar impune niște forme rigide în mod obligatoriu pentru toți, însăși viața cu Dumnezeu ar fi în pericol. Este imposibil ca suporturi să înlocuiască înseși plantele, însă ne confruntăm adeseori cu înduioșarea de la contemplarea unei grădini în care pietre, suporturi și funii au luat locul rondourilor de flori și al pomilor fructiferi.

Deci, Sfânta Tradiție reprezintă un spațiu de efort prin care se reînnoiește trăirea prezenței lui Dumnezeu întru Hristos Cel Înviat prin Duhul Sfânt. Experiența ca atare, dar și reînnoirea ei sunt o trăire pură existențial-duhovnicească, extatică și inspirată, în același timp fiind vulnerabilă în fața diverselor distorsiuni și speculații de care nu există nicio protecție formală, garantată. De aceste pericole se poate scăpa prin duhul credincioșiei față de Creatorul Care ni S-a deschis nouă, Care ne înfiază întru Fiul Său; prin trăirea sinceră a neputinței noastre în fața Domnului Celui miluitor, prin recunoașterea că, din păcate, niciodată nu suntem gata la jertfire de sine. În același timp, este inspirator de a vedea schimbarea duhovnicească în alții, cei care odată îmi erau străini, iar acum sunt rudele mele duhovnicești, frați și surori, cu care îmi împărtășesc viața în calitate de un copil, deși adeseori neascultător, al Tatălui Ceresc.

Probabil, una dintre cele mai elocvente mărturii că Biserica este vie prin dinamica creativă a Sfintei Tradiții ar fi avertizarea, neașteptată la prima vedere, a Sfântului Apostol Ioan cu care se încheie Întâia sa epistolă sobornicească: „*Fiilor, păziți-vă de idoli*”. Idolul Ortodoxiei, dacă se permite să spunem așa, este tradiția falsă, un cod fixat care garantează trecerea „curentului” adevărului prin ființa omului fără riscul creației de viață. Trăind cu o astfel de credință, omul riscă, fără a-și da seama, să construiască un mod fals de auto-înșelăciune duhovnicească, cum că tot ceea ce se întâmplă cu noi ar fi numai decît adevărul lui Hristos, mai ales dacă este tradus în limbajul sugestiv al semnelor, adecvate pentru noi, dar nu acceptate de către Hristos. În cadrul unei asemenea credințe, își pierd complet actualitatea și relațiile prezentului cu trecutul, precum și cu viitorul care crește din prezent și în mod normal, problematizează prezentul. Nimic nu poate clătina o astfel de mentalitate în siguranța ei falsă că în ea își găsește expresia sa completă Sfânta Tradiție. Deși, având în vedere ambiguitatea cuvântului „complet”, am putea, totuși, să cădem de acord cu aceasta: oare nu înseamnă o astfel de „ortodoxie” sfârșitul Tradiției vii?!